

19. Kaptein, A.A., Broadbent, E. Illness cognition assessment. In: S. Ayers, A. Baum, C. McManus (Eds.), Cambridge handbook of psychology, health and medicine. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. pp. 268–273.

Kakhno, I.V. Psychodynamic approach to teaching clinical (medical) psychology to medical university students. The article presents the main provisions of teaching clinical (medical) psychology from a psycho-dynamic standpoint to students of medical and dental departments. The author describes the main course topics and their teaching from a psycho-dynamic perspective paying attention to the structure of the psyche, drive theory and personality development as well as the role of psychological defense mechanisms in the formation of personality and the levels and types of personality and responses to the disease. The author also discusses a psycho-dynamic approach to understanding the doctor's personality and psycho-dynamic mechanisms in the formation of the internal picture of the disease, psychosomatic interactions, and patients-medical staff relationships as well as considers other important topics of medical psychology. The psycho-dynamic approach to teaching the main topics of the discipline is combined with innovative teaching methods, such as business games, case studies, etc. It is noted that this approach bridges the basic theoretical disciplines (general psychology) and clinical disciplines (psychiatry), thus developing students' understanding of the psychological continuum from the norm through various borderline states to unconditional mental disorder. The author emphasizes the effectiveness of the psycho-dynamic approach to studying clinical (medical) psychology in increasing students' motivation to learn and improving their academic performance. The author concludes that knowledge and use of the basic psycho-dynamic principles in clinical psychology expand future doctors' worldview, develop their clinical thinking, and help them master the achievements of world medical science.

Keywords: clinical (medical) psychology, medical students, teaching, psycho-dynamic approach, psychological defense, personality structure, effectiveness

Відомості про автора

Кахно Ірина Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психіатрії, наркології та медичної психології Івано-Франківського медичного національного університету, м. Івано-Франківськ, Україна.

Kakhno, Iryna Viktorivna, PhD, Associate Professor, Department of Psychiatry, Narcology and Medical Psychology, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

E-mail: iruna19722@ukr.net

УДК 159.9

Клімаш Т.П.

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ НАРЦИСИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Клімаш Т.П. Особливості Я-концепції нарцисичної особистості. У статті розглядаються особливості Я-концепції особистостей, що мають нарцисичну детермінанту. Розкривається зміст поняття Я-концепції людини та особливості формування нарцисичної особистості. Здійснено аналіз теоретичних джерел про різновиди нарцисизму та основні складові Я-концепції у психологічній науці. Встановлено перспективи можливих досліджень у рамках заданої теми. Серед особливостей Я-концепції нарцисичної особистості виділяються екстремальність та поляризація критеріїв самооінки, а також слабка розвиненість морального аспекту та невисока диференційованість гендерного компоненту.

Ключові слова: Я-концепція, Я-реальне, Я-ідеальне, нарцисична особистість, здоровий нарцисизм, патологічний нарцисизм.

Клімаш Т.П. Особенности Я-концепции нарцисической личности. В статье рассматриваются особенности Я-концепции личности, которые имеют нарцисическую детерминанту. Раскрывается содержание понятия Я-концепции человека и особенности формирования нарцисической личности. Осуществлен анализ теоретических источников о разновидностях нарцисизма и основных составляющих Я-концепции в психологической науке. Рассматриваются перспективы возможных исследований в рамках заданной темы. Среди особенностей Я-концепции нарцисичной личности выделяются экстремальность и поляризация критериев самооценки, слабое развитие морального аспекта и невысокая дифференцированность гендерного компонента.

Ключевые слова: Я-концепция, Я-реальное, Я-идеальное, нарцисическая личность, здоровый нарцисизм, патологический нарцисизм.

Постановка проблеми. Я-концепція особистості є результатом тривалого процесу розвитку, що починається від моменту народження дитини і відбувається протягом усього життя. В умовах нестабільної політичної та економічної ситуації в країні, а також враховуючи зниження авторитету сімейного інституту, моральних цінностей тощо, різні вікові категорії населення мають неоднаковий потенційний ризик втрати відчуття сенсу того, що відбувається навколо, порушення власної індивідуальності та здорового життєвого стилю. Беручи до уваги численні наукові праці із дослідження особливостей сучасної особистості, слід зазначити, що актуальна культурно-історична епоха

сформувала певний набір життєвих детермінант, що сприймаються як норма, стиль та образ життя, формуючи основний напрям світосприйняття та індивідуальний духовний світ окремої людини. Сучасну епоху називають ерою нарцисизму, тобто типовий представник XXI століття – це особистість із сильною нарцисичною детермінантою. Отже, вивчення особливостей Я-концепції нарцисичної особистості є обов'язковим компонентом цілісного вивчення психологічного світу сучасної людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості Я-концепції сучасної людини є предметом багатьох досліджень в різних напрямках психологічної науки. Зокрема, це психологія особистості, вікова та клінічна психологія. Проблематикою Я-концепції представників різних вікових періодів та професій займалися В. Долгова, А. Кошелева, Г. Панфілова, Є. Щєбланова та інші. К. Ушакова вивчала особливості становлення Я-концепції у студентів. І. Погодін, Н. Оліфірович, В. Дорожкін, А. Росстайн, З. Крізан, Дж. Міллер, А. Дмитрієва досліджували особливості нарцисичної особистості.

Мета статті полягає у розкритті вікових особливостей становлення Я-концепції нарцисичної особистості.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження.

Поняття Я-концепції особистості. Я-концепція визначається як сукупність усіх уявлень індивіда про себе. Отже, це продукт функціонування самосвідомості людини та важливий чинник детермінації її поведінки. Я-концепція виникає в процесі соціальної взаємодії та є результатом культурного розвитку особистості. Вона має суттєвий вплив на перебіг життя людини будь-якого вікового періоду, однак із віком самостійність її ролі значно зростає [1].

У психологічній науці виділяють декілька варіантів структуризації феномену Я-концепції особистості. В. Столін виділяє три основні компоненти цієї концепції:

- 1) фізичний Я-образ, що покликаний задовольняти потребу у фізичному благополуччі людського організму (іншими словами, це схема тіла);
- 2) соціальні ідентичності особистості, які пов'язані з потребою у приналежності до групи (вікової, статевої, етнічної, громадянської тощо);
- 3) диференційований Я-образ, котрий відображає знання про себе у порівнянні з іншими людьми, формує відчуття унікальності та забезпечує задоволення потреби у самовизначенні і самореалізації [13].

І. Кон виділяє чотири компоненти Я-концепції особистості, до яких увійшли неусвідомлені Я, часткові самооцінки, цілісна організація власного Я та Я-концепція як частина системи ціннісних орієнтацій особистості.

Розглядаючи Я-концепцію в контексті характеру уявлень особистості про себе, М. Розенберг та Є. Соколова виокремлювали Я-минуле, Я-теперішнє та Я-майбутнє. Ці складові відображають складність, диференційованість, суб'єктивну важливість, внутрішню цілісність, узгодженість та стійкість у часі вищезгаданих уявлень людини про саму себе [13].

Найбільш вживаною структурою Я-концепції є варіант, запропонований К. Роджерсом. Згідно його теорії особистості, Я-концепція складається із Я-реального та Я-ідеального. Я-реальне відображає реальний образ особистості, тобто дає відповідь на запитання «який я є?», а за допомогою «Я-ідеального» можна зрозуміти, якою людиною хоче стати. Основу особистості складає протиріччя між цими компонентами. Я-ідеальне відіграє суттєву роль у життєдіяльності особистості. Воно видозмінюється залежно від віку та середовища і розвивається в рамках Я-концепції. У гармонійній особистості Я-реальне прагне максимально наблизитися до Я-ідеального.

За думкою Х. Ремшмідта, Я-ідеальне часто стає центром афективних переживань, тому широко розповсюдженим явищем є розвиток неврозів на фоні конфліктів між Я-реальним та Я-ідеальним [7].

Як компоненти особистості, Я-реальне та Я-ідеальне, перебуваючи у стані узгодженості, зумовлюють позитивний розвиток особистості, однак це явище у повному обсязі майже ніколи не можна відстежити у пролонгованій динаміці розвитку людини. При появі незначних невідповідностей між компонентами Я-концепції виникає криза, що має два шляхи розвитку: позитивна рефлексія особистістю власних вчинків та мотивів або зниження самооцінки. Численні кризи, спричинені невідповідністю між Я-реальним та Я-ідеальним, зумовлюють деструктивні зміни в Я-концепції та порушення психо-емоційного стану особистості.

Я-концепція особистості є результатом довготривалого процесу розвитку, у ході якого самосвідомість індивіда проходить ряд стадій. Одну із найбільш розвинутих теорій стадійного розвитку «Я-концепції» запропонував Г. Олпорт [13]:

- 1) відчуття власного тіла: немовля не усвідомлює себе як окремих організм, тому не має змоги розрізнати, що є «моє» і «не моє». Упродовж першого року життя немовля починає усвідомлювати

деякі відчуття, що надходять від різних органів чуття. Ці повторювані відчуття формують тілесну самість, в результаті якої дитина починає відрізняти себе від інших об'єктів;

2) відчуття самоідентичності: полягає в усвідомленні дитиною самої себе у якості визначеного та найважливішого об'єкта. Найбільш значущою відправною точкою для появи відчуття цілісності і неперервності Я з часом стає ім'я дитини;

3) формування самоповаги: першочергово відчуття самоповаги проявляється через відчуття гордості, що відчуває дитина при самостійному виконанні якого-небудь завдання. Пізніше, у віці 4-5 років, самоповага отримує відтінок змагання. Визнання зі сторони ровесників також стає важливим джерелом нових самооцінок упродовж усього дитинства;

4) розширення меж самості: у віці 4-6 років дитина починає усвідомлювати, що їй належать не лише власне фізичне тіло, але й важливі елементи оточуючого світу;

5) формування образу Я: у цей період дитина починає розуміти, що оточуючі люди хочуть, щоб вона поводитися певним чином. Саме у цей час дитина починає розуміти різницю між «Я-хороший» та «Я-поганий». У цілях та прагненнях дитини починає відображатися очікування значущих для неї людей;

6) усвідомлене раціональне керування собою: на цій стадії дитина використовує абстрактну аргументацію та логіку для вирішення повсякденних труднощів. Ця стадія розвитку самості характеризується сильним конформізмом, моральною та соціальною слухняністю;

7) цілісне відчуття «Я»: відбувається оформлення Я-концепції у вигляді постановки перспективних цілей, наполегливості у процесі пошуку шляхів вирішення поставлених задач, відчутті появи сенсу життя;

8) здатність людини до самопізнання та самооцінки.

Тривалість двох останніх етапів може значно варіюватися залежно від індивідуально-психологічних та соціально-демографічних особливостей особистості.

Поняття нарцисичної особистості. Термін «нарцисизм» пов'язаний із давньогрецьким міфом про юнака, який закохався у власне відображення та зрештою загинув. Міф має декілька інтерпретацій, однак у всіх його варіантах простежується наявність травматичних моментів у минулому, неприйняття кохання, покарання шляхом появи пристрасті, яку неможливо задовольнити.

У процесі терапевтичної роботи із клієнтом психотерапевт першочергово має визначити, наскільки серйозними є порушення («нормальний» стан, невротичний, граничний, психотичний) та якими є особливості його характеру [6].

У практичній сфері спеціалістам доводиться працювати з різними проявами нарцисизму: від неможливості отримувати задоволення від життя та роботи, невміння любити до гомосексуальних тенденцій через невпевненість у власній сексуальній ідентичності; від ситуативних нарцисичних реакцій до нарцисичної структури особистості [3].

Нарцисично організована особистість характеризується високими соціальними досягненнями, вона успішна у професійній діяльності, однак через підвищену вимогливість та постійну залежність від зовнішніх джерел підтвердження вона здатна лише тимчасово відчувати задоволення, що має інтелектуальний характер. Іншими словами, така особистість не здатна отримувати справжнє задоволення від успіху, тому постійно відчуває потребу у досягненнях [4].

Діагноз нарцисичної особистісної організації ґрунтується на спостереженнях психотерапевта, які свідчать, що клієнт потребує зовнішнього підтвердження для підтримки самоповаги. У нарцисичної особистості цілісна, але патологічна Я-концепція, що несе в собі риси величі. Недостатня інтеграція концепцій значущих інших свідчить про дифузійну ідентичність і переважання у нарцисичної особистості примітивних захистів, перш за все – ідеалізації та знецінювання [8].

За Е. Фроммом, надлишковий особистісний нарцисизм здійснює негативний вплив на якість життя людини, її об'єктні стосунки, характер її діяльності. Нарцисичні особистості, зазвичай, болісно реагують на критичні зауваження на свою адресу. Це обумовлено проблемами у сфері самосприйняття, сприйняттям образів себе та стосунками із власною агресією, яка так само здійснюється, деструктивним впливом на міжособистісні стосунки. Нарцисичні особистості тяжко переживають вікові кризи та зміни, що пов'язані із екзистенційними аспектами життя, а також мають труднощі із побудовою романтичних стосунків. Іншими словами, варіативність проблем нарцисичної особистості пов'язана із певними особливостями сприйняття себе, власного життя та оточуючих – окремими елементами Я-концепції [9].

А. Бек та А. Фрімен зазначали, що особистість із нарцисичною детермінантою має труднощі у діяльній сфері, а саме із творчим процесом, цілеспрямованою роботою, орієнтованою на певний результат. С. Джонсон, досліджуючи сферу об'єктних стосунків, зазначає, що нарцисична особистість має серйозні проблеми, адже оточуючі часто відчувають роздратованість та неприязнь по відношенню

до неї. А сама нарцисична особистість часто не може побудувати функціональні та задовільні стосунки із оточуючими та не спроможна органічно приєднатися до соціальних груп [12].

Дослідження В. Квінн показали, що найбільш функціональною самооцінкою є дещо завищена самооцінка, і оскільки неусвідомлене власне Я у нарцисичної особистості є викривленим, то існує вірогідність викривлення свідомого образу себе, що так само може сприяти неоптимальному рівню її самооцінки [10].

З. Фройд виділяв первинний і вторинний нарцисизм, де первинний нарцисизм – це природна стадія розвитку в ранньому дитинстві, коли лібідо дитини звернено виключно на себе. Природним і здоровим розвитком З. Фройд вважав перехід від первинного нарцисизму до об'єктних відносин (умовно: здатності любити інших). Вторинний нарцисизм З. Фройд вважав регресивним, психічним захистом від зовнішніх проблем або психологічних травм [10].

К. Крижановський описує кілька умовних стадій формування вторинного (патологічного) нарцисизму. Перший рік життя і перша стадія формування нарцисизму: лібідо дитини, як істинного нарциса, направлене повністю на себе. Природним чином перша стадія припадає на перший рік життя. Якщо немовля оточене батьківською турботою, теплотою, чуйністю, то воно відчуває себе єдиним і неповторним. Коли дитина відчуває, що її сигнали відгукуються миттєвою турботливою реакцією і розумінням батьків, вона відчуває себе захищеною, а власний всесвіт уявляється дитині надійним. І навпаки, якщо батьки, головним чином мати, не наповнюють малюка своєю любов'ю, приділяють йому мало часу, відсторонені, то світ дитини порожній, сповнений страху, тривоги і безсилля [5]. Відчуття порожнечі, покинутості й непотрібності, передані їй у спадок депресивною матір'ю, стануть крихким фундаментом, на якому дитині буде непросто будувати своє майбутнє життя.

Другу стадію розвитку нарцисизму можна віднести до другого року життя. На цій стадії дитина починає оволодівати своїм тілом, своїми м'язами. У неї все краще і краще виходить ходити, говорити, контролювати процес дефекації, маніпулювати іграшками, під час їжі підносити ложку до рота тощо. Позитивна реакція батьків на дії дитини формує у неї здоровий нарцисизм. Якщо дитина бачить, що її дії змушують батьків захоплюватися, радіти і пишатися нею, то у малюка формується міцна впевненість в собі [5]. Негативна (холодна) реакція батьків на починання дитини характерна для депресивних батьків і сприяє формуванню патологічного нарцисизму у малюка.

Третя стадія припадає на третій рік життя дитини. Цілком закономірно, що здоровий нарцисизм має свої межі, за рамками яких людина стикається з умовною хворобою. Якщо батьки будуть нескінченно підвищувати нарцисизм дитини, то велика ймовірність того, що у неї сформується неадекватне сприйняття (надлишок нарцисизму).

Четверта стадія настає через кілька років, і якщо нарцисизм дитини, завдяки душевно здоровим батькам, розвивається правильним шляхом, то до підліткового віку «світ реальний» і «світ ідеальний» віддаляються один від одного на комфортну відстань. Такий підліток багато займається творчістю, він життєрадісний, сповнений надій, амбіцій, енергії для майбутніх знайомств і досягнень. У тому випадку, якщо батьки зі своїм завданням не впоралися, підліток – депресивний, пригнічений. Світ уявляється йому ворожим, а життя безперспективним. «Світ реальний» не приносить задоволення, і дитина змушена захищатися. Тому в своїй психіці вона регресує до раннього віку. Власне тіло знову стає центром всесвіту.

До початку п'ятої стадії людина дозріває, стає дорослою, але її нарцисизм все ще зазнає змін. Людина або концентрується виключно на самій собі або, навпаки, стає гіперчутливою до найменшої, як їй здається, неповаги з боку, займається постійним самобичуванням, обмежуючи тим самим свої можливості для взаємодії зі світом. Власники здорового нарцисизму вибирають собі людину, яка подобається саме їм, а не оточуючим. Людям з патологічним нарцисизмом при виборі об'єкта любові доводиться важче, ніж людям зі здоровим нарцисизмом. У випадку з патологічним нарцисизмом об'єкт любові стає не метою, а засобом для досягнення егоїстичної мети людини.

Шоста стадія характерна для представників похилого віку. Ближче до старості відбуваються помітні зміни в зовнішності людини. Ці зміни здійснюють вплив на стан нарцисизму особистості. Якщо людина є носієм здорового нарцисизму, то вона адекватно приймає реальність власного старіння і реальність смерті.

Вона порівняно не боїться ні старості, ні смерті. Така людина мудра, весела, займається творчістю, насолоджується спілкуванням зі своїми дітьми, онуками і друзями. Веде повноцінний, для свого віку, спосіб життя. Люди з патологічним нарцисизмом болісно сприймають вікові зміни. Старіння тіла і втрата колишньої краси лякає їх більше смерті. У зв'язку з цим часто зустрічаються випадки глибокої депресії та іпохондрії [11].

Отже, враховуючи стадії формування Я-концепції особистості та стадії формування нарцисизму, можна помітити співпадіння вікових етапів. Патологічний нарцисизм деякою мірою впливає на формування Я-концепції особистості.

Особливості Я-концепції нарцисичної особистості. Одним із підходів, що дозволяє визначити місце нарцисизму у структурі самосвідомості особистості, вважають тілесно-орієнтований підхід, який зосереджується на визначенні сутності тілесного Я. Процес усвідомлення фізичного Я опосередковується потребами та відносинами суб'єкта як особистості. Отже, самосвідомість є складним динамічним поєднанням інтелектуального і афективного компонентів.

А. Дмитрієва, досліджуючи особливості Я-концепції людей із нарцисичною детермінантою, виокремила деякі закономірності. Специфічність нарцисичних особистостей має своє відображення в усвідомленій Я-концепції нарцисичних особистостей. Компонент Я-концепції, пов'язаний із самооцінкою, має певну специфіку – подвійність, екстремальність критеріїв та їх поляризацію. Екзистенційний компонент Я-концепції у особистостей, що мають нарцисичну детермінанту, ігнорується або надмірно раціоналізується. Моральний аспект Я-концепції у зазначеного типу людей розвинутий слабо. Гендерний компонент може відрізнятися невисокою диференційованістю. Нарцисичні особистості толерантніше ставляться до переживання агресивних імпульсів та до зовнішніх проявів власної агресивності [2].

Висновки. Численні дослідження психології сучасної людини дають змогу стверджувати, що типовим представником актуальної епохи є особистість, що має нарцисичну детермінанту. Дослідники феномену нарцисизму виділяють два його типи: здоровий та патологічний. Враховуючи специфіку формування Я-концепції та нарцисичної складової особистості, можна зробити висновок про співпадіння вікових етапів, у яких поетапно розгортаються обидва процеси. Отже, здоровий або патологічний нарцисизм бере участь у процесі формування Я-концепції людини. Серед особливостей Я-концепції нарцисичної особистості виділяють екстремальність та поляризацію критеріїв самооцінки, а також слабку розвиненість морального аспекту та невисоку диференційованість гендерного компоненту.

Перспективи подальших досліджень. Незважаючи на наявність деяких наукових пошуків у сфері дослідження особливостей Я-концепції особистостей із нарцисичною детермінантою, ця проблема є замало розробленою задля формування однозначних висновків. Так як нарцисична особистість є типовим представником сьогодення, такі дослідження надалі стають нагальною потребою задля виявлення труднощів, які можуть виникнути під час взаємодії «людина-соціум» та задля формування набору методів для роботи із такими людьми.

Список використаних джерел

1. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 310 с.
2. Дмитриева А.Б. О специфичности Я-концепции нарциссических личностей. *Психология и психотехника*. 2010. №8. С. 41-47.
3. Жукова О.И. «Нарциссический» человек как символ современного социума. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2015. №1(61). С.203-206. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nartsissicheskiy-chelovek-kak-simvol-sovremennogo-sotsiuma/viewer>
4. Павлова О.Н. Цивилизационный феномен нарциссизма: векторы объективации в парадигме психоанализа. *Вопросы философии*. 2010. № 6. С. 20-32.
5. Палачева Т.И. Формирование «Я – концепции» в детском, подростковом и юношеском возрастах / Т. И. Палачева, А. Г. Жилияев. *Молодой ученый*. 2010. № 1-2 (13). Т. 2. С. 208-215. URL: <https://moluch.ru/archive/13/1073/>
6. Погодин И.А., Олифиревич Н.И. Нарциссизм: феноменология, диагностика, психологическая помощь. *Возрастная и педагогическая психология: сб. научных трудов*. Выпуск 7. Белорус. гос. пед. ун-т им. М. Танка; сост. и науч. ред. О.В. Белановская. Минск, 2007. С. 303-309. URL: https://www.b17.ru/article/nartsissizm_fenomenologiya_diagnostics/
7. Подзорова Л. В. Психологические особенности двойственности личности как соотношение между Я-реальным и Я-идеальным. *Системная психология и социология*. 2014. № 10. С. 58-67.
8. Свиначенко Ю.В. Поняття нарцисизм та його характеристика. *Психологічне консультування і психотерапія*. 2014. №1-2. С. 265-271.
9. Соколов С.Е. К вопросу о взаимосвязи нарциссических проявлений личности и развитии ее самосознания. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2009. С. 205-211. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-vzaimosvyazi-nartsissicheskikh-proyavleniy-lichnosti-i-razvitiya-ee-samosoznaniya>
10. Соколова Е.Т. Нарциссизм как клинический и социокультурный феномен. *Вопросы психологии*. 2009. №1. С. 67-80.
11. Фоменко К.І. Здоровий нарцисизм у характеристиці самосвідомості особистості. *Міжнародний науковий журнал. Науковий огляд*. 2014. Том 5. № 4.

12. Шамшикова О.А. Операционализация понятия «нарциссизм» в пределах психической нормы / О.А. Шамшикова, Н.М. Клепикова. *Мир науки, культуры, образования*. 2011. №3 (28). С. 151-158. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/operatsionalizatsiya-ponyatiya-nartsissizm-v-predelah-psihicheskoy-normy>
13. Шарова Наталия Валентиновна. Общая психология: Психология личности. Ярославский государственный педагогический университет имени К. Д. Ушинского. Ярославль : [Изд-во ЯГПУ], 2007. 79 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Gumenjuk O. С. Psihologija Ja-koncepcii: Navchal'nij posibnik. Ternopil': Ekonomichna dumka, 2004. 310 s.
2. Dmitrieva A.B. O specifichnosti Ja-koncepcii narcissicheskikh lichnostej. *Psihologija i psihotekhnika*. 2010. №8. S. 41-47.
3. Zhukova O.I. «Narcissicheskij» chelovek kak simvol sovremennogo sociuma. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2015. №1(61). S.203-206. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nartsissicheskij-chelovek-kak-simvol-sovremennogo-sotsiuma/viewer>
4. Pavlova O.N. Civilizacionnyj fenomen narcissizma: vektory objektivacii v paradigme psihoanaliza. *Voprosy filosofii*. 2010. № 6. S. 20-32.
5. Palacheva T.I. Formirovanie «Ja – koncepcii» v detskom, podrostkovom i junosheskom vozrastah / T. I. Palacheva, A. G. Zhiljaev. *Molodoj uchenyj*. 2010. № 1-2 (13). T. 2. S. 208-215. URL: <https://moluch.ru/archive/13/1073/>
6. Pogodin I.A., Olifirovich N.I. Narcissizm: fenomenologija, diagnostika, psihologicheskaja pomoshh'. *Vozrastnaja i pedagogicheskaja psihologija: sb. nauchnyh trudov*. Vypusk 7. Belorus. gos. ped. un-t im. M. Tanka; sost. i nauch. red. O.V. Belanovskaja. Minsk, 2007. S. 303-309. URL: https://www.b17.ru/article/nartsissizm_fenomenologiya_diagnostika/
7. Podzorova L. V. Psihologicheskie osobennosti dvoystvennosti lichnosti kak sootnoshenie mezhdru Ja-real'nyim i Ja-ideal'nyim. *Sistemnaja psihologija i sociologija*. 2014. № 10. S. 58-67.
8. Svinarenko Ju.V. Ponjattja narcisizm ta jogo karakteristika. *Psihologichne konsul'tuvannja i psihoterapija*. 2014. №1-2. S. 265-271.
9. Sokolov S.E. K voprosu o vzaimosvjazi narcissicheskikh proyavlenij lichnosti i razvitii ee samosoznaniya. *Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gercena*. 2009. S. 205-211. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-vzaimosvyazi-nartsissicheskikh-proyavleniy-lichnosti-i-razvitii-ee-samosoznaniya>
10. Sokolova E.T. Narcissizm kak klinicheskij i sociokul'turnyj fenomen. *Voprosy psihologii*. 2009. №1. S. 67-80.
11. Fomenko K.I. Zdorovij narcisizm u karakteristici samosvidomosti osobistosti. *Mizhnarodnij naukovij zhurnal. Naukovij ogljad*. 2014. Tom 5. № 4.
12. Shamshikova O.A. Operacionalizacija ponjatija «narcissizm» v predelah psihicheskoy normy / O.A. Shamshikova, N.M. Klepikova. *Mir nauki, kul'tury, obrazovanija*. 2011. №3 (28). S. 151-158. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/operatsionalizatsiya-ponyatiya-nartsissizm-v-predelah-psihicheskoy-normy>
13. Sharova Natalija Valentinovna. Obsjhaja psihologija: Psihologija lichnosti. Jaroslavskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet imeni K. D. Ushinskogo. Jaroslavl' : [Izd-vo JaGPU], 2007. 79 s.

Klimash, T.P. Self-concept of a narcissistic personality. The article analyzes the content of self-concept and the formation of a narcissistic personality as well as the age-specific features and formation of the self-concept of a narcissistic personality. The types of narcissism and the main components of self-concept have been studied by a number of Ukrainian and foreign psychologist. Thus, V. Dolgov, A. Koshelev, G. Panfilov, E. Shcheblanov, and others addressed age-specific and profession-specific features of self-concept. K. Ushakova studied formation of the self-concept in students. I. Pogodin, N. Olifirovich, V. Dorozhkin, A. Rostein, Z. Krizan, J. Miller, and A. Dmitrieva studied the narcissistic personality.

The scientific novelty of the article is due to the systematization of the theoretical material of the problem and analysis of the main features of the self-concept of a personality with a narcissistic determinant. The self-concept of an individual is a result of a long process of development, which starts at the birth and lasts throughout life. The modern era is called the era of narcissism, i.e. a typical representative of the XXI century is a person with a strong narcissistic determinant. The study of the self-concept of the narcissistic personality is a necessary component of a holistic study of the psychological world of modern man.

The distinctive features of the self-concept of a narcissistic personality include extreme and polarized self-esteem criteria, low morality and low gender specificity.

Keywords: self-concept, real self, ideal self, narcissistic personality, healthy narcissism, pathological narcissism.

Відомості про автора

Клімаш Тамара Петрівна, аспірантка кафедри загальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Klimash, Tamara Petrivna, PhD student, Department of General Psychology, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

E-mail: tamaraklimash@gmail.com